
КОНЦЕПТУАЛЬНА МОДЕЛЬ РОЗРОБКИ ПІДРУЧНИКІВ НОВОГО ПОКОЛІННЯ ТА ЇХ ВПРОВАДЖЕННЯ У НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ЗАКАРПАТСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

The article examines the practical significance, the need for development and introduction of textbooks-complexes of new generation. The attention to quality, adequacy and compliance with educational standards to contemporary books is paid. Development and implementation of a new generation of textbooks involves extensive testing of their educational activities in universities and various applications. The practical achievements of Transcarpathian State University to preparation a new generation of textbooks are showed, because it is one of the priorities of educational and scientific process, an important factor in improving the theoretical, general and special training for teachers and students.

Keywords: *textbooks, manuals, textbooks of new generation, learning tools, interactive electronic books, educational standards.*

Актуальність теми дослідження. Невпинне зростання наукової інформації, динаміка розвитку сучасного суспільства, піднесення соціальної ролі особистості та інтелектуалізація її праці, швидка зміна техніки та технології потребують від вищих закладів освіти України забезпечення якісно нового рівня навчально-виховного процесу. Одним з напрямів, який допоможе здійснити означене завдання, є широке й ефективне використання засобів навчання нового покоління.

Виклад основного матеріалу. З метою розвитку особистісних якостей студента, розкриття його творчого потенціалу шляхом упровадження нових засобів навчання, що відповідають сучасному стану розвитку суспільства, дозволяють використовувати новітні методи навчання, підвищують ефективність використання навчального часу та поєднують різні види сприймання інформації в Закарпатському державному університеті розроблено Концепцію створення засобів навчання нового покоління.

Вона базується на законах України «Про видавничу справу», «Про вищу освіту» і Указі Президента України «Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні» №1013/2005 від 04.07.05 р., якими необхідно керуватися під час підготовки підручників і навчальних посібників та враховує вимоги Державної цільової програми «Наука в університетах» на 2008 – 2012 рр. і інших документів щодо впровадження положень Болонського процесу.

Відомо, що засоби навчання – це спеціально утворені об'єкти (технічні засоби навчання, підручники, навчально-методичні комплекси), які формують навчальне середовище та беруть участь у навчальній діяльності, виконуючи при цьому навчальну, виховну та розвивальну функції.

Підручники і навчальні посібники – основні джерела для навчальної діяльності студентів. Адже підручник – офіційно затвержене навчальне видання, що містить систематизований виклад навчального матеріалу і відповідає програмі дисципліни, а навчальний посібник – видання, що частково або повністю замінює чи доповнює підручник. Його затверджує Міністерство освіти і науки як нормативне видання з відповідним грифом.

Окрема увага в університеті приділяється створенню принципово нових засобів навчання на базі інформаційних технологій – систем мультимедіа, експертних систем, гіпертекстових навчаючих систем, тренувальних програм, віртуальних тренажерів та ін. Пріоритетне місце у даному переліку поряд з паперовими носіями інформації займають інтерактивні електронні підручники. Вихідними принципами реалізації концептуальної моделі створення підручників нового покоління є:

- формування авторського колективу із залученням, з одного боку, науковців з академічних установ, з другого – фахівців-практиків;
- запровадження конкурсного відбору – в університеті заохочується паралельна розробка кількох підручників з одного предмета та відбір і рекомендація до друку найкращого;

-
- розуміння значення підручника як керівництва пізнавальною діяльністю студентів;
 - доступність – проблема забезпечення підручником кожного студента вирішується в університеті за рахунок створення електронних аналогів друкованих видань тощо.

В процесі творчої розробки підручників нового покоління викладачі університету використовують систему наукових принципів, форм і методів дослідницької діяльності[1] їх використання:

- визначити способи здобуття наукових знань, які відображають динамічні процеси та явища;
- направляти, передбачати особливий шлях, на якому досягається певна науково-дослідницька мета;
- забезпечити всебічність отримання інформації щодо процесу чи явища, що вивчається;
- допомогти введенню нової інформації до фонду теорії науки;
- забезпечити уточнення, збагачення, систематизацію термінів і понять у науці;
- створити систему наукової інформації, яка базується на об'єктивних фактах, і логіко-аналітичний інструмент наукового пізнання.

В процесі розроблення концептуальної моделі підготовки підручників нового покоління, фахівцями університету використовувались такі методи наукового дослідження, як:

- метод критичного аналізу наукової літератури та практичного досвіду;
- метод спостереження і анкетування;
- контент-аналіз статистичних даних;
- порівняльно-історичний метод тощо.

Зокрема, звертається увага на дослідження складових таких компонентів як: потреба-суб'єкт-об'єкт-процеси-умови-результат.

У сучасному університеті викладачеві та навчальним посібникам відводиться головна роль у формуванні політики

навчального закладу, у визначенні норм і стандартів освіти, у безпосередньому навчанні. Також великої значущості набуває відношення викладач – студент, оскільки воно визначає якість передачі – отримання знань на лекційних або семінарських заняттях.

Зміст навчання, як відомо, відображається у відповідних програмах, а передається за допомогою підручників, навчальних посібників, іншої навчальної та довідкової літератури. При цьому підручник залишається головним носієм навчальної інформації. Сучасний підручник крім основного набору фактів, понять, повинен містити і комплект різноманітних додаткових матеріалів, а також пропонувати різні стратегії їх засвоєння та використання.

Інтеграція в Європейський освітній простір потребує вироблення і впровадження нових механізмів для вирішення актуальних питань, серед яких: творче осмислення досвіду сусідніх з Україною держав-членів ЄС; адаптування законодавства України до вимог Болонського процесу; спільна підготовка фахівців у європейських вузах та обмін випускниками; вирішення проблем юридичного визнання дипломів українських вузів у країнах ЄС; створення умов для закріплення фахівців, що закінчують навчання; недопущення «відтоку мізків» з нашої держави; підготовка фахівців, спроможних захистити інтереси України у жорстких умовах світової конкуренції, враховуючи членство в СОТ та інші виклики.

Процеси інтеграції української системи освіти у Європейський освітній простір ставлять вищі навчальні заклади перед проблемою підвищення якості освітніх послуг, забезпечення належного рівня навчального процесу. Трансформація змісту освіти не може обминути проблему навчальних програм і підручників, які мають ґрунтуватися на змісті освіти, розкривати і деталізувати його.

Зміст підручників має відповідати чинним і передовим державним стандартам, а їх кількість – числу тих, хто навчається. А найголовніше – якість підручників.

Не менш важливою є проблема адекватності підручника, оскільки створення якісних сучасних підручників є одним з багатьох чинників, що забезпечують якісну освіту. До «макулатури» на книжковому ринку ми вже звикли – це навіть не підручники, а передруковані аналоги видань радянських часів, і треба сказати – не надто вдалі. Великі за обсягом підручники – це «пам'ятник» автору, «кайдани» для викладача і «жах» для студента.

За статистикою майже кожен третій підручник, що потрапляє на ринок навчальної літератури, низького рівня, оскільки містить смислові, фактичні, граматичні та інші помилки. Отже, сучасний підручник час вже оцінювати «за вагою». «Важкий» – у макулатуру, «легкий» – у навчальний процес. Зрадіють як викладачі, так і студенти.

Проблема забезпечення навчальних дисциплін професійного університетського циклу підручниками нового покоління є однією з найважливіших – у контексті впровадження сучасних педагогічних технологій у навчально-виробничий процес. Вони повинні відзначатися не тільки новими принципами структурування і відбору змісту, а й враховувати психологічні особливості сприйняття навчального матеріалу сучасною молоддю.

Підручники нового покоління мають значно вищі критерії підготовки та більш жорсткі вимоги до структури та оформлення, але базові вимоги до навчальних посібників, що передбачені відповідними нормативними актами [2], залишаються. Наведемо їх структуру [3]:

Зміст – це перелік заголовків, рубрик. Заголовки змісту повинні точно відтворювати заголовки у тексті. Скорочувати або давати їх в іншій редакції не дозволяється. До змісту, як правило, необхідно вводити всі заголовки рукопису, за винятком підзаголовків, розміщених упідбір з текстом.

Вступ (передмова) в навчальній книзі має відповідати таким основним вимогам: характеризувати роль і значення дисципліни (виду занять) у підготовці фахівця, місце курсу

(його частин) серед інших дисциплін, містити формулювання основних завдань, що стоять перед студентом при вивченні навчальної дисципліни. Обсяг передмови – 0,1-0,2 авт. арк.

Основний текст підручника (навчального посібника) – це дидактично та методично опрацьований і систематизований автором навчальний матеріал. Виклад матеріалу в навчальній книзі має вирізнитися об'єктивністю, науковістю і чіткою логічною послідовністю. Композиція підручника, терміни, прийоми введення до тексту нових понять, використання наочності мають бути спрямовані на те, щоб донести до студента певну інформацію, навчити його самостійно користуватися книгою, викликати інтерес до предмета, що вивчається.

Запитання і завдання (для самоперевірки та контролю засвоєння знань) у навчальній книжці дають змогу студентові більш ефективно самостійно опрацювати навчальний матеріал. Контрольні запитання і завдання, що розміщуються наприкінці кожної структурної частини книжки (розділу, параграфа), мають сприяти формуванню практичних навичок і розвитку логічного мислення.

Необхідно пам'ятати, що методично правильно сформульовані запитання та завдання – запорука того, що самостійне засвоєння знань спонукає до їх практичного застосування. У ході виконання контрольних завдань бажано передбачити використання обчислювальної техніки, аудіовізуальних засобів навчання, забезпечити обов'язкове використання нормативної та довідкової літератури. Треба орієнтувати студента на активну пізнавальну діяльність, самостійну творчу працю і вміння розв'язувати задачі. У кожному підручнику, посібнику мають бути приклади, запитання, задачі. У підручниках (посібниках) необхідно використовувати лише дані, допущені до друку.

У розділі «Бібліографічний список» підручника (посібника) необхідно вказати основну використану та рекомендовану літературу для поглибленого вивчення курсу.

Основні елементи бібліографічного опису – прізвище автора, назва твору, місце випуску, назва видавництва, рік випуску, кількість сторінок, бібліографічні посилання на останнє видання твору або зібрання творів.

Показчики – обов'язкові структурні елементи підручників і навчальних посібників. До предметного показчика треба вводити основні терміни і поняття, а до іменного – прізвища та ініціали тих осіб, відомості про яких є в книжці. Поряд з терміном у предметному показчику або прізвищем в іменному через кому проставляються номери сторінок, на яких цей термін або прізвище трапляється.

Додатки – важливий засіб збагачення змісту навчальної книжки.

У додатках доцільно давати різні матеріали, що доповнюють або ілюструють основний текст. Додатки повинні стосуватися всієї книжки або її частин, а не окремих часткових питань, що не мають безпосереднього відношення до теми книжки.

Обсяг навчального видання визначається в авторських аркушах. Авторським аркушем називається одиниця обсягу друкованого твору, що дорівнює 40 тисячам друкованих знаків. Друкованими знаками вважаються літери, розділові знаки, цифри тощо та кожен пропуск між словами.

У практичній роботі на попередньому етапі автор може брати за один авторський аркуш 22 сторінки комп'ютерного тексту, надрукованого через 1,5 інтервала шрифтом Times New Roman №14 на стандартному аркуші формату А4. Обсяг підручників і навчальних посібників визначається кількістю годин за навчальним планом, що відводиться на вивчення дисципліни реальним бюджетом часу студента для самостійного вивчення навчального матеріалу і продуктивністю засвоєння студентом інформації, з розрахунку: 1 авт. арк. = 7 год. навчального часу.

При створенні підручників і навчальних посібників нового покоління необхідно враховувати таке: навчальні книжки

повинні мати високий науково-методичний рівень, містити необхідний довідковий апарат; підручники та навчальні посібники мають бути написані в доступній формі, навчальний матеріал повинен бути пов'язаний з практичними завданнями, в книжці мають бути тісні міжпредметні зв'язки.

Відповідність встановленим вимогам підручника або навчального посібника, як правило, засвідчує гриф «Рекомендовано МОН України як навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів», а також його відповідність Положенню «Про порядок підготовки, експертизи, апробації підручників, навчальних та навчально-методичних посібників» та інше.

Розробка підручників нового покоління в університеті має ґрунтовну науково-теоретичну базу, визначено наукові критерії оцінювання навчальної літератури. Теоретичною основою нового покоління навчальних програм і підручників стало вчення про об'єм безпосередньої пам'яті та особливості центральної нервової системи, що обмежують (визначають) засвоєння певної кількості навчальної інформації, також створений новий механізм формування та діагностики знань.

Виходячи з науково обґрунтованої реальної норми кількості необхідної навчальної інформації, що підлягає засвоєнню та контролю, проведено структурування навчальних програм за модулями та блоками у відповідно до змістових модулів Галузевого Стандарту Вищої Освіти України; визначено перелік навчальних елементів у загальному змісті програми дисципліни; конкретизовано вимоги до знань та умінь студентів з урахуванням навчальних елементів; виділено навчальні елементи, що активізуються під час навчальної та наукової роботи студентів. Все це забезпечує структурне впорядкування інформації в межах навчальної дисципліни, оптимізує склад понятійного апарату навчальної дисципліни, підвищує ефективність організації самостійної роботи студентів за рахунок оптимізації навчальних програм.

Поряд з розробкою підручників нового покоління в університеті відбувається послідовне впровадження інновацій-

ної методики навчання, що має велике значення для постійної підтримки високої якості всіх складників навчального процесу, поєднання наукової та навчальної роботи, налагодження взаємовідносин між Закарпатським державним університетом та роботодавцями і, нарешті, розширення міжнародних контактів. Широкого застосування в цьому руслі набули технології слайд-лекцій, комп'ютерного тестування, дистанційного навчання, електронні підручники і навчальні матеріали, міжнародні освітні програми. В процесі навчання викладачами пропонуються основні напрями використання інноваційних технологій, які значною мірою сприяють підвищенню якості отриманих знань в процесі підготовки сучасних фахівців, піднесенню на якісно новий рівень самостійної роботи студентів, оптимізації контролю за якістю освіти в ЗақДУ.

Сучасний рівень розвитку технічних засобів у повідомленні студентам навчальної інформації веде до помітного витіснення традиційних форм подання матеріалу мультимедійними технологіями. Активних форм набуло проведення різних занять за слайд-технологією. Цьому значною мірою сприяли спеціальні семінари для професорсько-викладацького складу, на яких обговорювалися цікаві повідомлення з набутого досвіду як усередині університету, так і за його межами.

Сьогодні практично всі кафедри університету мають сучасні інформаційні та технічні засоби для ведення занять за мультимедійною технологією, що дає змогу проводити заняття не тільки у спеціалізованих мультимедійних, а і в будь-яких аудиторіях університету. Значна частина навчальних дисциплін забезпечена електронними версіями навчальних посібників нового покоління, лекцій і відповідними слайдами. В університеті створено власне методичне забезпечення процесу підготовки та проведення лекцій з використанням сучасних мультимедійних технологій. Можливість отримання студентами електронних копій лекцій у бібліотеці університету веде до інтенсифікації навчального процесу внаслідок вивільнення часу на конспектування під час проведення лекцій та використання його на спілкування з викладачами і з'ясування актуальних питань.

Апробація та ступінь впровадження підручників нового покоління у освітній діяльності ЗакДУ

Розробка і впровадження навчальних посібників нового покоління передбачає їх широку апробацію в освітній діяльності університетів та різних сферах застосування.

За три останні роки використання навчальних посібників нового покоління, які сформовані як навчально-методичний комплекс серії «Євроінтеграція: український вимір» можна зробити такі висновки:

- Наукову новизну і цінність підручників нового покоління, об'єднаних в навчально-методичний комплекс з проблем євроінтеграції України, засвідчує Акт приймання науково-дослідної роботи, рішення науково-технічної ради МОН України.

- Практичне впровадження результатів роботи з розробки та видання підручників нового покоління відбулося в процесі проведення низки міжнародних науково-практичних конференцій в Україні, Словаччині, Угорщині за участі ректорів вузів III-IV рівнів акредитації і науковців вищих навчальних закладів – учасників конференцій.

- Належний рівень підручників нового покоління, розроблених і впроваджених в навчальний процес університету, засвідчує те, що дев'ять з них отримали гриф Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України «Рекомендовано як навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів».

- За період 2007-2010 рр. до навчальних планів спеціалістів і магістрів університету було введено такі дисципліни «Нормативно-правове забезпечення інтеграції України до ЄС», «Проблеми і перспективи входження України до ЄС», «Транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України» та ін.

- За тематикою наукових досліджень НН Інституту євроінтеграційних досліджень ЗакДУ захищено 15 дипломних і магістерських робіт з оцінкою «відмінно».

- За 2008-2010 рр. на основі розроблених і впроваджених навчальних посібників нового покоління, що увійшли до навчально-методичного комплексу серії «Євроінтегра-

ція: український вимір», опубліковано понад 40 студентських робіт у збірниках наукових праць, а учасники всеукраїнських конкурсів студентських наукових робіт зайняли I, II, III місця у 2009 та II і III місця у 2010 році.

- За результатами першого Всеукраїнського конкурсу видань для вищих навчальних закладів «Університетська книга 2010» комплекс навчальних посібників нового покоління згаданої серії видань, розроблених у ЗакДУ, посів друге місце в номінації «Краще навчальне видання із соціально-гуманітарних наук».

- Свідоцтва про реєстрацію авторського права з впровадження інформаційних технологій і підручників нового покоління в навчальний процес Закарпатського державного університету отримали:

- Дубів О.В. – за розроблення комп'ютерної програми «Автоматизована система тестування знань Brain Tester»(Свідоцтво №27802 від 24.02.2009);

- Павлов Є.О. – за розроблення комп'ютерної програми «Програмний комплекс зі створення електронних книг» (Свідоцтво №32251 від 01.03.2010).

Висновки. Робота Закарпатського державного університету з підготовки підручників нового покоління – один із пріоритетних напрямів навчально-наукового процесу, важливий чинник удосконалення теоретичної загальнопрофесійної і спеціальної підготовки викладачів та студентів.

Адже формування наукової школи зі створення і впровадження підручників нового покоління – вимога часу і необхідна умова інтегрування у Європейський освітній простір.

Те, що в наукову діяльність зі створення нових підручників залучаються здібні студенти, допомагає фахівцям досягти відповідного наукового рівня і в той же час наблизити посібник або інше навчальне видання до свідомості студентської аудиторії, зробити його доступним та цікавим.

Поряд з наведеними фактами, що свідчать про належний рівень впровадження навчальних посібників нового покоління, є підстави зазначити, що в умовах перезаванта-

ження українсько-євросоюзівських відносин сфера застосування результатів наукових розробок підтверджується, зокрема, при:

- розробленні нових освітніх стандартів інтегрування вищої школи України до Європейського освітнього простору;
- забезпеченні інформаційних потреб державних органів, що безпосередньо беруть участь в реалізації програм інтегрування вищої школи України в європейський та світовий освітній простір;
- поповненні інформаційної бази МОН України з проблематики практичного впровадження інтеграційних технологій вищої школи;
- проведенні соціологічного моніторингу з проблематики євроінтеграції України на підставі розробленої методики тощо.

Інтегрування в європейський освітній простір передбачає постійний пошук і впровадження найбільш дієвих носіїв інформатизації для студентів та викладачів.

Особливістю застосування результатів наукового пошуку є необхідність поступово-послідовної системи включення нових форм і методів навчання студентів. Головне поєднати усе краще українського та європейського освітнього простору.

Підсумовуючи наведене вище слід зазначити, що науковці, викладачі, студенти та аспіранти за 15 років існування університету постійно в творчих пошуках найбільш ефективних форм організації і забезпечення навчально-наукового процесу.

Список використаних джерел

1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.refine.org.ua/pageid-4859-1.html>. – Методологія та методи наукового дослідження.
2. Див.: закони України «Про видавничу справу», «Про вищу освіту» та Указ Президента України №1013/2005 від 04.08.05.; накази МОН України «Про затверджен-

ня Плану дій щодо забезпечення якості вищої освіти України та її інтеграції в європейське і світове освітнє співтовариство на період до 2010 року» №612 від 13.07.2007, «Про Концепцію організації підготовки магістрів в Україні» №99 від 10.02.2010, «Про затвердження Положення про порядок підготовки, експертизи, апробації підручників, навчальних та навчально-методичних посібників» №170 від 02.06.1997 та ін.

3. Загальні вимоги до оформлення навчальних посібників та навчально-методичної літератури / Укладачі: М.Я. Сагун, С.М. Симоненко. – Суми: Вид-во СумДУ, 2007. – 30 с.

(Міжнародний науковий вісник: збірник наукових доповідей за матеріалами XXI Міжнародної науково-практичної конференції «Перспективні шляхи й напрями вдосконалення освітньої системи у світлі Болонського процесу», 16-19 листопада 2010 року / Редкол.: Ф.Г. Ващук (голова), Х.М. Олексик, І.В. Артьомов та ін.; упорядкування К.М. Мовчан.- Ужгород: Закарпатський національний університет імені Івана Федорова, 2011. – Вип. 2(21) – 646 с. – С.128-135.)